

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXVI.

Fasc. 1.

BATÓ SZILVIA

**A magzatelhajtás Békés vármegye
törvényszéke előtt (1790–1847)**

SZEGED

2004

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et
Juridicarum Universitatis Szegediensis

LÁSZLÓ BLUTMAN, PÁL BOBVOS, LÁSZLÓ BODNÁR,
JÓZSEF HAJDÚ, ÉVA JAKAB, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA,
JÁNOS MARTONYI, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY,
BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, IMRE SZABÓ, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BLUTMAN LÁSZLÓ, BOBVOS PÁL, BODNÁR LÁSZLÓ,
HAJDÚ JÓZSEF, JAKAB ÉVA, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS,
MARTONYI JÁNOS, NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER,
POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZABÓ IMRE, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324-6523 Acta Univ.
ISSN 0563-0606 Acta Jur.

A magzatelhajtás – egykorú elnevezéssel a „*gyermek vesztés*” vagy „*gyermek elűzés*” – több szempontból is tudományos érdeklődésre tarthat számot. Az anyagi büntetőjog fejlődése tulajdonképpen az egyes nagy bűncselekményi kategóriák differenciálódásának és a közös elvek kialakulásának a története, ebben az átalakulásban különös helyet foglal el a magzatelhajtás. A középkori és a kora újkori büntetőjogi felfogásban egy kettősséget figyelhetünk meg ennek a bűncselekménynek vonatkozásában. A korabeli tudományos nézetek és a vallásos felfogás sajátos okozati összefüggéseket feltételeztek, ezért a megmagyarázhatatlan jelenségek mögött természetfeletti mozgatórugókat véltek felfedezni. Ilyen jelenség volt az abortusz is, amelynek előidézését a bűbájosságfélék közé sorolták be. Ez a felfogás az összetett boszorkány-fogalom kialakulásával tovább élt, hiszen az 1485-ben VIII. Ince pápa által kiadott „boszorkánybullában” is nevesített elkövetési magatartásként szerepel.¹ Ezzel párhuzamosan a magzat elpusztítását gyilkosságnak is tekintették, a Constitutio Criminalis Carolina határozta meg először önálló tényállásként 1532-ben,² de a differenciálódási folyamat még évszázadokat vett igénybe. Ennek alapján a magzatelhajtás kettős gyökerűnek tekinthető. A boszorkányságtól a boszorkányperek megszűntével, a 18. század második felében vált el, az emberöléstől pedig a 19. század első felében sikerült egyértelműen elhatárolni. Ez a differenciálódás a természettudományok és az orvostudomány fejlődésének volt a következménye, hiszen csak ezek segítségével bizonyítható ez a bűncselekmény.

A 18. század közepétől a felvilágosodás eszmerendszerének terjedésével a tudósok, jogászok elkezdtek a bűncselekmények és a bűnözés okaival is foglalkozni. Elsősorban a tudatlansággal és a nehéz körülményekkel összefüggő cselekményekre figyeltek fel, ebbe a körbe tartozott a csecsemőgyilkosság és a magzatelhajtás is. Röpiratok, tanulmányok láttak napvilágot, állandó vitatémává

¹ BATÓ SZILVIA: A boszorkányság „tényállása”? Büntetőjogi módszerek alkalmazási lehetőségei a boszorkányperek kutatásában. In: *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásnévelési fogalmak tudományközi megközelítésben. Tanulmányok a transzcendenciáról IV.* Szerk.: PÓCS ÉVA. Budapest, 2004, 630–643, (a továbbiakban: BATÓ 2004) 636–637.

² JEROUSCHEK, GÜNTER: *Mittelalter Antikes Erbe, weltliche Gesetzgebung und Kanonisches Recht.* In: *Geschichte der Abtreibung. Von der Antike bis zur Gegenwart.* Szerk.: JÜTTE, ROBERT. München, 1993, 44–67, 66; JEROUSCHEK, GÜNTER: *Lebensschutz und Lebensbeginn. Die Geschichte des Abtreibungsverbots.* Tübingen, 2002, (a továbbiakban: JEROUSCHEK) 17–23.

vált a kérdés, a felvilágosult abszolutista kormányzatok pedig többé-kevésbé hatékony intézkedéseket hoztak a megelőzés érdekében.³

A felvilágosodás elmúltával is napirenden maradt a téma, részben a korábbi megoldási kísérletek kudarca miatt, részben a kérdés érzelmi-romantikus vonulata miatt. Magyarországon mind a tudományos mind a frissen kialakuló politikai sajtó foglalkozott a gyermekgyilkosságok problémájával. A Tudományos Gyűjteményben szigorúan szakmai, törvényszéki orvostani oldalról világította meg Boehm Károly a magzatelhajtást, a Pesti Hírlapban pedig kissé romantikus-érzelmes hangon fejtették ki nézeteiket a szerzők.⁴

A magzatelhajtás tényállásának kialakulása

A magzatelhajtás tényállásának kialakulása szorosan összefügg a kodifikáció előrehaladott voltával és ezzel összefüggésben a jogtudomány fejlettségi szintjével. Ahol a büntetőjogi kodifikáció egy modern – vagyis a kor tudományos nézeteinek megfelelő – kódex hatályba lépésével sikeres volt, ott a tényállás fejlődése is befejeződött. A szakirodalom ezt a törvényi tényállást már csak magyarázta, elhatárolási kérdéseket érintő jogeseteket elemzett, de nem kívánta megváltoztatni. Erre az osztrák fejlődés a legjobb példa, ahol az 1803. évi Btk.

³ A magzatelhajtás és a csecsemőgyilkosság körüli vitáról részletesen: HAJDU LAJOS: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*. Budapest, 1971, 320; WÄCHTERSCHÄUSER, WILHELM: *Das Verbrechen des Kindesmordes im Zeitalter der Aufklärung. Eine Rechtsgeschichtliche Untersuchung der dogmatischen, prozessualen und rechtssoziologischen Aspekte. Quellen und Forschungen zur Strafrechtsgeschichte* Bd. 3. Berlin, 1973, 27–57; ULBRICHT, OTTO: *Kindsmord und Aufklärung in Deutschland. Ancien Régime, Aufklärung und Revolution* Bd. 18. München, 1990, 217–328; STUKENBROCK, KARIN: *Abtreibung im ländlichen Raum Schleswig-Holsteins im 18. Jahrhundert. Eine sozialgeschichtliche Untersuchung auf der Basis von Gerichtsakten. Studien zur Volkskunde und Kulturgeschichte Schleswig-Holsteins* Bd. 28. Neumünster, 1993, 25–70; STUKENBROCK, KARIN: *Das Zeitalter der Aufklärung. Kindsmord, Fruchtabtreibung und medizinische Polizey*. In: *Geschichte der Abtreibung von der Antike bis zur Gegenwart*. Szerk.: JÜTTE, ROBERT. München, 1993, 91–119, 93, 96–97; JEROSUCHEK 156–167. Az egyes kormányzati intézkedésekről és elképzelésekről Magyarországon, HAJDU LAJOS: *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában*. Budapest, 1985, (a továbbiakban: HAJDU 1985) 18–20.

⁴ BOEHM KÁROLY: A' gyermekölésről orvostörvényi tekintetből. *Tudományos Gyűjtemény* 17 (1833/4) 57–84. A cikkről részletesen BATÓ SZILVIA: *Közülény és büntetőjog a reformkori Magyarországon*. *AETAS* 2001/3–4. 182–216, 200. A Pesti Hírlap első évfolyamának vezércikkjei között KOSSUTH LAJOS: *Gyermekgyilkolás*. *Pesti Hírlap* 1841/10, 73; a külföldi hírek között *Pesti Hírlap* 1841/7, 53; *Pesti Hírlap* 1841/99, 833; az Értekezőben CZILCHERT RÓBERT: *Gyermekgyilkolás 's' lelencházak*. *Pesti Hírlap* 1841/39, 327; CZILCHERT RÓBERT: *Gyermekgyilkolás 's' lelencházak*. *Pesti Hírlap* 1841/40, 335; BERTHA ANTAL: *Nyílt levél*. *Pesti Hírlap* 1841/80, 677. A cikkekről részletesen BATÓ SZILVIA: *Büntetőjogi eszmék a Pesti Hírlap első évfolyamában (1841)*. *Publ. doct. jur. Szeged*, 2001. Tom. I. Fasc. 1. 7–48, 15, 30, 32–33.

lezárta a magzatelhajtás kiválását az emberölésből, a tudományos irodalom pedig már csak a kommentálásra vállalkozott.⁵

Egészen más jelenséget figyelhetünk meg Magyarországon, ahol későn kezdődött és egészen a Csemegi-kódexig sikertelen volt a kodifikáció. A szakirodalom, pontosabban a sokáig egyeduralkodónak tekinthető büntetőjogi kézikönyvek nem kommentárként funkcionáltak, hanem a törvényt pótolták. A harmincas évektől megjelenő cikkek pedig inkább teoretikus kérdésekkel, szankciórendszerrel, eljárásjoggal később pedig börtönüggyel foglalkoztak, az anyagi jog különös részébe vagy a bűncselekmény-tanba illeszkedő kérdéseket nem érintettek. A 19. századi kézikönyvekben egy fokozatos fejlődést figyelhetünk meg a magzatelhajtás tényállása kapcsán. Szlemenics Pál középkorias felfogásától, amely szerint a már élettel bíró magzat elleni magzatelhajtás rokongyilkosság, és a cselekmény gondatlanul is elkövethető, eljutunk Pauler Tivadar modern álláspontjáiig, ahol a magzatelhajtás már önálló bűncselekmény és csak szándékos alakzata létezik. A kodifikációs lépések viszont nem mutatnak ilyen egyenletes fejlődést, az 1843. évi javaslat sem alkalmazza még a legmodernebb megoldásokat.⁶

A szakirodalom és a kodifikáció elemzésével azonban nem tudjuk meghatározni, hogy a reformkori büntetőjogban hogyan ítélték meg a magzatelhajtást, mivel a büntetőjog szokásjogra épült. A „*gyermek vesztés*” tényállását és a kapcsolódó általános részi kérdéseket csak a bírói gyakorlat vizsgálatával lehet megállapítani. Tehát „rekonstruálni” kell, pontosabban fel kell építeni a korabeli magzatelhajtás „szokásjogi tényállását”.

A magzatelhajtás jogtörténeti vizsgálatának elméleti kérdései

Ahhoz, hogy általános magyar felfogásként értelmezhezzük ezt, az összes bíróság vonatkozó iratait fel kellene tární. A kutatás jelenlegi állása szerint ez megoldhatatlan feladat lenne, ezért egyetlen törvényszék ítélkezési gyakorlatát célszerű elemezni. Egy bíróság joggyakorlatának megismeréséhez a legkézenfekvőbb megoldás a fennmaradt jegyzőkönyvek és a becsatolt peranyagok vizsgálata, ilyen jellegű feldolgozásra a legjobb példa Both Ödönnek az erőszakos közöszlészről írt tanulmánya.⁷ Azonban más jellegű iratok áttanulmányozása is szükséges a teljesebb kép kialakításához, hiszen a levéltári források számos külső behatás (háborús viszonyok, költözés, koncepciótlan rendezés, beázás,

⁵ BATÓ SZILVIA: A magzatelhajtás tényállása az osztrák és a magyar jogtudományban a Theresianától 1848-ig. *Acta Jur. et Pol. Szeged*, 2003. Tom. LXIII. Fasc. 2. (a továbbiakban: BATÓ 2003) 32.

⁶ BATÓ SZILVIA: A magzatelhajtás a 18–19. századi magyar jogtudományban (jogirodalom és büntetőjogi tervezetek). *Collega* 6 (2002/2) 64–70; BATÓ 2003, 32.; BATÓ 2004, 638–639.

⁷ BOTH ÖDÖN: A stuprum violentum a kései feudális magyar büntetőjogban (1790–1848). *Acta Jur. et Pol. Szeged*, 1977. Tom. XXIV. Fasc. 2.

gombafertőzés) miatt sérülhettek. Az egy időszak büntetőjogi praxisának országos áttekintésénél és a „történeti kriminológiai” kutatásokban nagyon jól bevált rabtabellák⁸ is jól hasznosíthatók a néhol hiányos peranyagok adatainak kiegészítésénél. Emellett a vármegyei közgyűlés jegyzőkönyvei és csatolt iratai is fontos adalékokkal szolgálhatnak, különösen eljárásjogi szempontból. Az egyes vármegyei tisztviselők (alispán, tisztfőorvos) állagai, sőt községi, mezővárosi iratanyagok is árnyalhatják a bírósági aktákból kialakított képet.

A feldolgozásnál, vagyis a „szokásjogi tényállás” felépítésénél és az anyagi jogi elvek vizsgálatánál olyan módszert kell választani, amely lehetővé teszi az összehasonlítást, de nem szorul külön értelmezésre a büntető-jogtudomány mai művelői számára. Ebből kiindulva a leginkább célravezető megoldás a mai anyagi büntetőjog általános részi fogalomrendszerének⁹ alkalmazása bizonyos megszorításokkal. Az alapelveket, mint például a nullum crimen/nulla poena sine lege elvét hiába keresnénk a 19. század első felében, legfeljebb bizonyos elemekre történhetnek utalások. A mai bűncselekmény-tan megkülönböztet jogellenességet és bűnösséget kizáró okokat, azonban a szokásjogban nem értelmezhető a jogellenesség fogalma, ezért egységesen beszámítást kizáró okokról lehet csak beszélni.¹⁰ Nem alkalmazható viszont a magzatelhajtás mai törvényi tényállása összehasonlítási alapul, mivel nem a mai állásponthoz kívánjuk hasonlítani a reformkori praxisban előforduló eseteket, hanem a korabeli felfogást kíséreljük meg „összerakni”.

Ebből kiindulva a dolgozat célja Békés vármegye törvényszékének reformkori gyakorlatában a magzatelhajtás „szokásjogi tényállásának” és ezekben a jogesetekben előforduló anyagi jogi kérdéseknek az elemzése. Nem tárgya a tanulmánynak a korabeli szakirodalommal, kodifikációs lépésekkel valamint a már közölt hasonló jogesetekkel történő összehasonlítás. Kizárólagosan a vármegyei iratanyagban előforduló adatok vizsgálatára épül a tanulmány.

Békés vármegyében előfordult magzatelhajtással kapcsolatos jogesetek

Békés vármegye sedriáján a teljes reformkorban, vagyis a megyei közigazgatás és bíraskodás visszaállításától (1790. május 1.) az utolsó békeév (1847) végéig mindösszesen öt olyan jogeset fordult elő, amely kapcsolatba hozható magzatelhajtással. Két ügyben a teljes peranyag megvan, három esetben hiányosak az iratok.

⁸ HAJDU LAJOS: A büntetőjogtörténet kutatásának kihasználatlan lehetőségeiről. (Rabtabellák és büntető-perkivonatok történeti forrásértéke.) *Levéltári Közlemények* 55 (1984/1) 3–30; HAJDU 1985; HAJDU LAJOS: *Bűnözés és büntetőbíráskodás a XVIII. század hetvenes éveinek Magyarországon*. Budapest, 1996. 10.

⁹ NAGY FERENC – TOKAJI GÉZA: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 1998.

¹⁰ BOTH ÖDÖN: A beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok Szeged város reformkori büntetőjogában (1790–1848). *Acta Jur. et Pol. Szeged*, 1963. Tom. X. Fasc. 7. 3.

A legkorábbi jogeset az 1820-as évek közepéről maradt ránk, a teljes iratanyag megmaradt, a rabtabella is fellelhető volt. Berczeli Katalin 20 éves szentandrásai hajadon Kozák Józseftől teherbe esett, az állapotát nem ismerte fel vagy nem akarta tudomásul venni, ezért kenő asszonyokhoz (Virág Katalin Kis József felesége, Barakonyi János özvegye Német Anna) és a helység bábájához (Gábor József özvegye Banzsal Susanna) fordult segítségért. Mindhárom asszony megállapította, hogy viselős, Virág Katalin pedig a községházánál be is jelentette, nehogy valamilyen baj történjen. Az eljárók és a helyi plébános (Ágoston János) is figyelmeztették a leányt, hogy vigyázzon magára, ne végezzen megerőltető munkát. Ennek ellenére Szalai Gáspárhoz napszámba szegődött és 1825. június 11-én vasárnap kiment a csabacsüdi pusztára kukoricát kapálni. Már éjszaka is fájdalmai voltak, ezért június 12-én hétfő reggel a munka megkezdése helyett félrevonult és világra hozott egy valószínűleg élettelen koraszülött (kb. 30 cm hosszú) fiúgyermeket, amelyet a búzaföldön egy ásónyom mélységbe elrejtett. Borbély Mihály özvegye Gasó Panna és Némedi Mátyás a keresésére indult, a vérnyomok alapján megtalálták a gyermeket, amelyet kapcba csavarva újból elástak. Ezt jelentették a szentandrásai bábán keresztül az elöljáróknak, ezzel elindult a vizsgálat. A kihantolt tetemet megmutatták a járási seb orvosnak (Bock Sámuel), aki boncolás helyett elrendelte az eltemetését, és a szolgabíró sem értesítette a történekről. Lehoczky Lajos szolgabíró csak a szentandrásai elöljárók leveléből értesült az esetről. Kozák József a gyermekágy elmúltával augusztus közepén elvette feleségül a vádlottat. Az ügyész (Lengyel Márton) az orvosi szakvélemény hiánya miatt csak „*terhének el vesztését eszközlő*” vádat találta megfelelőnek. Nem sikerült azonban bizonyítania a szándékosságot, így 1826. február 28-án a sedria jogerős felmentő ítéletet hozott, de az eljárási költségek megfizetésében marasztalta a vádlottat.¹¹

A másik teljes iratanyaggal rendelkező jogeset 1841-ben indult. Keréjkártó Anna 25 éves hajadon és Paulányi János 26 éves megyei írnok házasságon kívüli kapcsolatából júniusban Anna teherbe esett. Ezt közölte a férfival, de Paulányi nem akarta feleségül venni, a férfi ekkor Csomós Mária bábához fordult segítségért, ajándékokat ígérve rábírt a bábát, majd ketten a nőt, hogy szüntessék meg a terhességet. A baba huzamosabb ideig kezelte „*belső*” és „*külső szerekkel*” a nőt és elfogadta a megszokottnál lényegesen értékesebb ajándékokat (pénz és egy malac). Közben viszont az előírásoknak megfelelően bejelen-

¹¹ Berczeli Katalin (Bertzeli Katalin, Catharina Berczeli, Cath. Berczeli) Berczelj István szentandrásai lakos lánya, római katolikus, hajadon, majd Kozák József felesége, soha nem volt büntetve, mintegy 20 esztendő 1826-ban, kezességre kiengedték, 1825. szeptember 2. befogás napja, 1825. szeptember 5. első vallomása, 1825. december 9. ügy folyamatba tétele, 1826. február 28. ítélet. A jogesetre vonatkozó adatok Békés Megyei Levéltár (továbbiakban BML), Békés vármegye törvényszékének iratai, büntetőperrek, jegyzőkönyv fogalmazványok 1825/34; 1825/98; 1826/10. IV.A.10.c/8; jegyzőkönyv tisztázatok 1825/34; 1825/98; 1826/10. IV.A.10.c/1; iratok 1826/10. IV.A.10.c/45. BML, Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai, közgyűlési iratok 180/1826. IV.A.1.b/275; 965/1826. IV.A.1.b/278.

tette a terhességet a megyei orvosnak, aki óvatos eljárásra utasította és engedélyezte, hogy az önként adott ajándékot átvegye. Anna másállapota egyre jobban látszott, ezért valószínűleg úgy döntött, hogy saját maga veszi kézbe a dolgot. A gazdasszonyának (Piroska Simonné) és a fiának (Piroska István) azt mesélte, hogy leesett a padlásról, valamint rácsapódott a sertésöl ajtaja, persze senki sem látta ezeket. Egyik reggel (szeptember 1.) a bábának, aki az állítólagos elhajtó szert vitte neki, Anna már csak az almárium fiókjából elővett elvetélt magzatot tudta megmutatni. A bába ekkor feljelentést tett, büntető eljárás indult, amelyet az ügy súlya és az egyik vádlott személye miatt formális perben bíráltak el. Az I. rendű vádlott Kerékjártó Anna „*terhét szándékkal elűző*”, a II. rendű Paulányi János „*teher elűzésére a bábát megkereső*”, a III. rendű Csomós Mária „*bábai kötelességét nem teljesítő, pénz zsaroló*”. A per során a terheltek egymást kezdték vádolni, Paulányi következetesen tagadott, megkérdőjelezte Anna („*figyelmet nem érdemlő mende mondait*”) és az egyetlen tanú („*a’ 3^{ik} rendűnek jobban kellett volna betanítani Tanuját*”) vallomását. Csomós Mária Annát „*egy kiporozott, próbált, mesterkélts Váradi piatzí kofa leány*” és „*bitang szemtelen vén személy*” jelzőkkel illette. Lengyel Géza Anna védője pedig szemtelenségnek nevezte a bába védekezését. Az ítéletben a sedria megállapította, hogy nem bizonyítható a vetélés szándékos előidézése, az akár természetes úton is bekövetkezhett. Kerékjártó és Paulányi tényleg el akarták hajtani a magzatot, de nem sikerült, ezért a bíróság a 7 nap vizsgálati fogságot (Kerékjártó Anna) és a pert (Paulányi János) betudta büntetésként, Csomós Mária-t pedig felmentették a vádak alól. A Királyi Tábla ezt jóváhagyó ítéleti bizonyáglevelé 1844 nyarán érkezett Gyulára, de a vádlottak ekkor már nem voltak a megyében.¹²

¹² Kerékjártó Anna (Kerékjártó Anna, Kerégyártó Anna, Kerekjártó Anna, Nani, Náni) Heves megyei származású, de nem tudja megmondani, hogy mely helységben született, Nagyváradon nevelkedett, hajadon, néhai Vidovich György alispán gazdasszonya, „*mindenkor jól és betűletesen viselte magát*” Gyulán, 25 éves 1841-ben, római katolikus, nem volt fogva sohasem, 1841. szeptember 4. befogás napja, 1841. november 24. az ügy folyamatba tétele. Paulányi János (ifju Paulányi János, Paulányi János) gyulai lakos, Cancelista, megyei hites írnok, 1840. június 26-án tett esküt, 1841. augusztus 13-án kérte napi díjas írnokká kinevezését, 25 vagy 26 éves 1841-ben, római katolikus, Békésen volt 100 forintja, magázva hallgatták ki, 1841. november 24. befogás napja, 1841. november 24. az ügy folyamatba tétele. Csomós Mária (Csomos Mária, Csomós Mária, Csómós Mária, Csomos Maris, Csomosné) gyulai lakos, hites bába, 46 éves 1841-ben, olyan jól végezte a munkáját, hogy „*a Méltóságos Uraság az Urberi napokat is kegyeskedett elengedni*”, lakója Kis János 30 éves, nőtlen, ház kötő mester, sógora, vejének a testvére, többször volt az uradalom börtönében, tolvaj, tanú a perben, 1841. november 24. befogás napja, 1841. november 24. az ügy folyamatba tétele. A jogesetre vonatkozó adatok BML, Békés vármegye törvényszékének iratai, büntetőpercek, jegyzőkönyv fogalmazványok 1841/140; 1841/152; 1844/137. IV.A.10.c/10; jegyzőkönyv tisztázatok 1844/137. IV.A.10.c/5. iratok 1844/137. IV.A.10.c/65; büntetőpercek lajstroma 1841. év második fele IV.A.10.c/13. BML, Tisztifőorvos iratai 1841/724; 1841/735. IV.A.18/2. BML, Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai, közgyűlési jegyzőkönyvek 1077/1840. IV.A.1.a/72; 2277/1841. IV.A.1.a/73.

Egy igen furcsa perben az iratanyag elveszett, de a magmaradt jegyzőkönyvi bejegyzésekből és a tisztifőorvos irataiból hozzávetőlegesen rekonstruálható az eset. Hohenau Anna – egy császári-királyi tiszt Bécsben született hajadon lánya – 1843 elején az árnyékszéken („*kiürülés helyén*”) szült, a gyermeket már csak holtan tudták kiemelni. Első vallomásában még azt mondta, hogy a gyermeket hallotta felsírni, de később ezt megváltoztatta. Érdekes módon ezt a körülményt nem vizsgálták alaposabban, nincs utalás a boncolás eredményeire, csak a külsérelmi nyomok hiányát említették a jegyzőkönyvben. Valószínűleg arra a kevésbé hihető állításra építették a védekezést, hogy a lány nem tudott a terhességéről, sőt a szülést sem vette észre. A tanúvallomásokból kiderült, hogy senkinek, még az őt „*havi tisztulás felakadási fájdalmak*” miatt kezelő seborvosnak sem tűnt fel a terhesség. A tanúk elmondásából kiderült, hogy Anna mindent nyíltan cselekedett, nem próbált semmit sem titkolni. A megmaradt iratok alapján úgy tűnik, hogy a bíróság minden lehetséges módon a vádlott felmentését segítette elő. A szóváltások után közbenszóló ítélettel orvosi szakvéleményt kért a sedria arról, hogy a terhesség miért nem tűnt fel a nőnek. Négy dologra alapozták a felmentést: nem vizsgálták a gyermek életben létét, elfogadták, hogy a nő nem tudott a terhességről, viszont a szüléskor fellépő tudatzavart megállapították, valamint a vádlott korábbi magatartása alapján kizárták a szándékot. Az esetet véletlennek minősítették, és felmentették a vádlottat. Az ítéletben viszont nem rendelkeztek az eljárási költségről, amelyet az egyik mentő tanú Monszhammer Ignác gyomai patikus szóvá is tett.¹³

A peranyag hiányzik, de ennek ellenére rekonstruálható a történeti tényállása az egyetlen olyan esetnek, ahol nem az anyát vádolták magzatelhajtással. Kungisz József kétegyházi lakos 1839 őszén viselős feleségét egy darab fával oldalba ütötte, vélhetően ennek következtében 5 nappal később az asszony elvetélt. Rotár Jánosné helyi bába nem jelentette az esetet, ezért mire elindult az eljárás már nem lehetett orvosi látéletet felvenni és boncolást végezni. A per során kiderült a tanúvallomásokból és a vádlott vallomásából, hogy gyakran megverte „*tűlságos nyelvése*” miatt a feleségét. Az elvetélt magzatról a bába azt állította, hogy amikor ő utolsó alkalommal megkenete a nőt, akkor már mozdulatlan volt. Ezeket a törvényszék enyhítő körülményként értékelte, a férfit az eddigi letartóztatás (1840. április 21-ig) büntetésbe betudása mellett 30

¹³ Hohenau Anna (Hohemau Anna) 1843-ban 23 éves, Bécsben született, császári királyi tiszt leánya, hajadon, nem volt letartóztatva, kezességén volt végig, 1843. február 17-én tett önkéntes vallomást, 1843. május 14-én tették ügyét folyamatba, 1843. november 21. próbák elégtelensége miatt felmentés, fellebbezés. A jogesetre vonatkozó adatok: BML, Békés vármegye törvényszékének iratai, büntetőperek, jegyzőkönyv fogalmazványok 1844/151; 1844/113; 1845/30. IV.A.10.c/11; jegyzőkönyv tisztázatok 1843/104; 1843/155; 1843/174; 1844/113; 1844/151. IV.A.10.c/5; iratok 1844/151. IV.A.10.c/65; 1845/30. IV.A.10.c/66; büntetőperek lajstroma 1843 első félév, 1843 második félév, 1844 első félév, 1844 második félév IV.A.10.c/13. BML, Tisztifőorvos iratai 1843/420; 1843/774. IV.A.18/2. BML, Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai, közgyűlési jegyzőkönyvek 1783/1844. IV.A.1.a/76.

botra ítélte, valamint kötelezte az eljárási költségek megfizetésére. A sedria a perben vádlottként nem szereplő a feleséget és a bábát bírói dorgálásban részesítette. Az eljárási költségek behajtása igen hosszadalmas volt, Kungisz az 1840. május 18-án meghozott döntésnek 1843. február 1-jéig nem tett eleget, ekkor a tanúk lemondtak a nekik járó fuvar- ésapidíjakról.¹⁴

Az ötödik jogesetben nem is indult a feltételezett elkövetők ellen eljárás, hanem egy gyermek kitétel kapcsán merültek fel olyan körülmények, amelyek adalékkal szolgálhatnak a magzatelhajtás tényállásához Békés vármegyében. Dely Márton szarvasi uradalmi számtartó szarvasi háza előtti padon (máshol piac szerepel) egy kitett gyermeket találtak egy éjszaka 1838-ban. Az elindult vizsgálat során a gyanú Babinszki Mária helyi lakos hajadonra terelődött, akit a helyi bábák után a járási bába (Ládáné) és a seborvos (Neubarth József) is megvizsgált. A nő titkolózása és a szemmel látható testi elváltozások miatt megelégedtek egy felületes vizsgálattal, kijelentették, hogy övé a gyermek. Ezt nem akarta elismerni sem ő, sem az anyja (özvegy Babinszki Jánosné), ennek ellenére 1 hétig el kellett tartaniuk a gyermeket. Ekkor Babinszki Mária egy élettelen magzatot hozott a világra, feltételezhetően ezért nem indult büntető eljárás. A nő 1840 márciusában elhunyt, a halotti anyakönyvi bejegyzés szerint „*terhes állapotjában a' bábák szilaj kenése következtében*”. Szarvas mezőváros 1838. május 1-jétől gondoskodott a gyermek ellátásáról. Három évvel később előkerült a valódi anya Tóth Zsuzsanna, akit májusi letartóztatása után 1841. augusztus 30-án 3 hónap rabságra ítélték gyermek kitevése miatt, egyben kötelezték a gyermek tartási költségeinek megfizetésére. A november végén szabadtul nőnek semmilyen vagyona nem volt, a férj pedig „*nem tartozik a' felesége lyánykori vétségéért fizetni*”, csak az anyja (özvegy Tóth Andrásné született nemes Gál Anna) rendelkezett akkora vagyonnal (eladott ház ára, szőlő a szentandrászi határban), amely elegendő lett volna a tetemes költségek megtérítésére. Ekkor nyújtotta be Babinszkiné kérelmét először a helyi bírákhoz, majd az alispánhoz (Novák Antal), ahonnan a szolgabíró (Tomcsányi József) végrehajtás eredménytelenségéről szóló jelentésével együtt a büntető sedriára került. Babinszki Mária anyja azt állította, hogy a durva vizsgálat miatt következett be a vetélés, és ebbe halt bele később a lánya. Kártérítést követelt („*rövidségek 's költségeim orvoslása végett*”) a vádlott vagyontalansága miatt Gál Annától, majd a vizsgálatot végző bábától és seborvostól. A törvényszék a megyei tisztifőorvos vezetésével tisztí vizsgálatot rendelt el a szarvasi seborvos és bába vonatkozásában. Büntető eljárás nem indult, mert Tormássi Lajos megyei főorvos szerint semmiképpen nem okozhatták a vetélést a vizsgálat során. Viszont a

¹⁴ Kungisz József (Kungis Jósef, Kúngis Jósef, Kungisz Josef, Kungis Jósef) kétegyházi lakos, házas, eddig „*semmi rossz tettéről meg nem jegyzett*”, kiengedték kezességre 1840. április 21. után. A jogesetre vonatkozó adatok: BML, Békés vármegye törvényszékének iratai, büntetőpercek, jegyzőkönyv fogalmazványok 1840/41; 1840/44; 1841/56. IV.A.10.c/10; jegyzőkönyv tisztázatok 1840/41; 1840/44. IV.A.10.c/4. 1842/138; 1843/34. IV.A.10.c/5. BML, Tisztifőorvos iratai 1840/368; 1840/693. IV.A.18/2.

Neubarth József és Ládáné hanyagsága megállapítható volt, ezért utasította a sedria a csabai szolgabíró, hogy kezdeményezzen egyességet a felek között. Ez a kísérlet 1843 novemberében sikertelen volt, Babinszkiné inkább „*felsőbb helyen kívánja keresetét előmozdítani*”, ezért kiadták neki az iratok másolatát.¹⁵

A bűncselekmény elnevezése

A Berczeli Katalin ellen folytatott eljárásban az elkövetett bűncselekményre az elűz, elveszt, abortust okoz megnevezéseket használták a résztvevők, azonban a gyilkosság és ölés kifejezés is előfordult 3 alkalommal. Lengyel Márton ügyész a formális perben így indokolta, hogy miért nem gyermekgyilkosság miatt emelt vádat: „*minekutánna az elő terjesztett mutatványokból fel nem derülne az, hogy a' tehernek el vesztéséből származott gyermek tökéletes idő Kort ért volna, annál fogva a' vasban álló személyt mint gyermeke gyilkosságát tekinteni nem lehetne; mint annak el vesztét eszközlő.*” Lehoczky Lajos szolgabíró jelentésében („*azon fogantatott gyermeket erőszakosan, és kész akarva magában meg ölte*”) és az általa vezetett kihallgatás jegyzőkönyvében („*gyermeket azért akartad előlni magadban a mint hogy el is ölted*”) viszont nem elhatárolási kérdésként szerepel ez a kifejezés, hanem az egyik lehetséges elkövetési magatartásra utal.

Kerékjártó Anna és társai perében az elűzés, elvesztés és elenyésztetés kifejezések uralkodnak a cselekmény megnevezésére, viszont Anna védője Lengyel Géza a szóváltásában az „*annak meggyilkolását*” fordulattal élt. Ennek az elté-

¹⁵ Ulián Jánosné (Uliár Mihály hitvese született Tóth Zsuzsanna, Tót Susanna) 1841-ben 36 éves, szarvasi, Békésen szolgált, juhász felesége, a gyermek kitétele után ment férjhez, 1841. május 11-én fogták be, 1841. augusztus 30-án tették ügyét folyamatba, 3 hónap rabság után november 30-án szabadult, a kisdéd ápolására és tartására „*Szarvas Mező Várossa*” 287 vftot fordított, semmije sincs. Tóth András özvegye született Gál Anna (néhai Tóth Györgynek a' felesége Ns Gaál Anna, Tóth Györgyné ns Gál Anna) szarvasi lakos, a dajkálásra fordított költségek fejében a helybeli előljáróság 230 vftját letartóztatta, Tóth Zsuzsanna anyja, a szentandrás határban „*egy szölleje van*”, a szolgabíró tévesen jelenti, hogy őt ítélték el gyermeke kitevéséért. Babinszky Jánosné született Kriska Maria (Babinszki Jánosné született Kriska Mária, Babniczky János hitvese Kriska Mária, Bubinszky Jánosné, Babinszky Mária) szarvasi lakos, 1838-ban tanyán élt, saját elmondása szerint szegény és nyomorult, ügyefogyott. Babinszki Mária (Babinszky Mária) szarvasi lakos, 1840. március 14-én Szarvason hunyt el 20 éves korában terhes állapotjában a' bábák szilaj kenése következtében, a vizsgálat után egy 20 hetes gyermeket halva szült, Komár Mihály felesége, a vetélés után ment férjhez, apja: Babinszki János, anyja: Kriska Mária. A jogesetre vonatkozó adatok BML, Békés vármegye törvényszékének iratai, büntetőperek, jegyzőkönyv fogalmazványok 1841/104; 1841/176; 1842/120. IV.A.10.c/10; 1844/33. IV.A.10.c/11; jegyzőkönyv tisztázatok 1842/120; 1843/36; 1843/66; 1843/137; 1843/197; 1844/33. IV.A.10.c/5; iratok 1841/174. IV.A.10.c/62; 1844/33. IV.A.10.c/64; büntetőperek lajstroma 1841 második félév IV.A.10.c/13. BML, Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai, közgyűlési iratok 2106/1841. IV.A.1.b/377. BML, Tisztifőorvos iratai 1842/393; 1843/396; 1843/399; 1843/762; 1843/769. IV.A.18/2. BML, Alispán iratai, jegyzőkönyvek 345/1842; 710/1842. IV.A.4.a/32.

résnek nincsen jelentősége, inkább a védő kissé érzelmes megközelítésének tudható be.

Hohenau Anna ügyében viszont egy érdekes kettősséget figyelhetünk meg, ami a felmentési szándékkal függhet össze. Az első rabtabellában még „Gyermek gyilkos” szerepelt, a későbbiekben már „gyermek gyanús elűzése” miatt folytatták az eljárást, de előfordult még a gyermekgyilkosság megjelölés is.

A Kungisz Józsefre vonatkozó iratokban „*felesége verése által született gyermekének halálát állitolag okozó*” és „*halva születése okának 's tekintve gyilkosának tartódhatik*” kifejezésekkel találkozhatunk. A peranyag és a rabtabella eltűnése miatt azonban nem határozható meg bizonyosan a két elnevezés aránya, a jegyzőkönyvben az utóbbi fordulat csak egyszer szerepel.

Babinszki Mária halálával kapcsolatban tulajdonképpen nem is beszélhetünk bűncselekményről, hiszen az eljárás a tisztí vizsgálat szakaszában lezárult bűncselekmény hiányában. Kizárólag Babinszki Jánosné panaszos levele ad útmutatást, hogy miről lehetett szó: „*több bábák először jól meg gyomroztván [...] újra több ízben a' Vmegye Bába által meg kínoztatott [...] Nem sokájra, mint-hogy a' leányom a' Vmegye Bábája durva bánása által meg kínoztatott 20 hetes gyermeket halva szült [...] tsakugyan abba a' bajba [...] esztendő múlva meghalálozott.*”

A bűncselekmény jogi tárgya

Berczeli Katalin perében nyert megfogalmazást, hogy a magzatelhajtás bűncselekményének jogi tárgyáról mit gondoltak az 1820-as évek közepén. A „*meg esett személy terhes lévén mint általunk, mint pedig különösen helybéli Tiszteendő Plébános Ágoston János Ur által megintetődött légyen az iránt, hogy terhes lévén magára vigyázon, erős munkátúl 's emeléstül őrizkegyen, hogy terhében, vagy jövendei magzatyában leg kissebb hiba ne essen.*” Tehát a védett érték a magzat épsége és egészsége.

Kerékjártó Anna és társai elleni eljárásban az ügyész az elkövetési tárgyra a „*jövendőbeli polgárnak*” kifejezést alkalmazta. Ez a 18. század végi etatista felfogásra vezethető vissza, mely szerint az állam minden élet elleni cselekménnyel egy polgárát, vagyis potenciális katonáját és adófizetőjét veszti el. Az állam a magzatelhajtással kárt szenved, sérül a polgárához való joga.

Kungisz József a terhes nő akarata ellenére fejtette ki az elkövetési magatartást, amely a feleségnek is sérülést okozott, ebből következik, hogy a terhes nő tudta és beleegyezése nélkül bárki más is elkövetheti a cselekményt. Ebben az esetben már nemcsak a magzat élete és egészsége, hanem a terhes nő testi épsége és egészsége is a magzatelhajtás jogi tárgya.

A Babinszki-ügy kapcsán felmerülhet, hogy a cselekmény eredménye a nő halála is lehet. A jogeset alapján viszont csak azt lehet megállapítani, hogy fel

sem merült a szándékosság kérdése Mária halálával kapcsolatban, nem indítottak gyilkosság miatt eljárást, pedig a vármegyei törvényszék minden kérdéses esetben így járt el. Tehát csak az elkövetők gondatlan magatartását feltételezték, vagyis a terhes nő élete csak akkor védett jogi tárgya magzatelhajtásnak, ha az anya halálára az elkövetőnek csak a gondatlansága terjed ki.

Az objektív tényállási elemek

Elkövetési tárgy

Berczeli Katalin perében az elkövetési tárgynak igen nagy jelentősége volt, amint ezt Lengyel Márton ügyész vádjából kiderül: *„Halva lett é a' gyermek, vagy sem azt a' seborvos határozta volna el, mert még abból, hogy a' vasban álló személy annak a' kérdéses időben nyígasát nem – is vette észre, nem következik, hogy az életben nem volt – de hogy Embrio se volt, azis bizonyos, mivel maga a' vasban álló személy mondyta azt, hogy a' gyermek mintegy schuchnyi lehetett,”* vagyis mintegy 30 cm hosszú. A tanúk szerint *„azon gyermek az ő tapasztalások szerint időtlen lett légyen”,* de azt meg lehetett állapítani, hogy *„ferfi gyermek volt”*. Ezek alapján minősítették a cselekményt magzatelhajtásnak.

Kerékjártó Anna ügyében elvileg az elkövetési tárgy alapján csak magzatelhajtással lehetett vádolni, hiszen az elvetélt magzat *„ép, és természetes, 's három hónapos gyermeknek”,* tehát önálló életre képtelen volt. De a korábbi elméletek a magzat életben léteire még éreztették hatásukat. Az ügyész szakvéleményt kért a tisztiorvostól a kérdésben: *„valyjon a foetus, melyjet Kerékjártó Anna idő előtt el-szült, animatus volt é? ezennel válaszolom, hogy minden anyaméhgyümölcs, fogantatásának első pillanatától fogva, már él; mert időről időre nevelkedik; de életrevalónak /:foetus vitalis:/ tsak 7 hónapos korában lehet nevezni.”* Ebből kiderül, hogy az orvos szerint a magzat önálló életre képessége lehet büntetőjogi szempontból releváns. A felvilágosult abszolutizmus felfogását tükrözi a vád azon megfogalmazása, mely szerint *„egy jövőendőbeli polgárnak el-enyésztetését”* okozták a vádlottak, ennek a jogi tárgy meghatározása szempontjából van jelentősége.

A Hohenau Anna elleni eljárásban az árnyékszékéből kiemelt újszülött korával és életben létével csak annyit foglalkoztak, hogy cáfolják a vádlott első vallomását, amelyben azt állította, hogy hallotta felsírni a *„Kisededet”*. Később arra hivatkozott, hogy úgy érezte *„mintha tölle valami csomó ment volna el”*. A jegyzőkönyvben szerepelt, hogy *„ha valósággal halható volt a' gyermek sírás a' kiürülés helyéről, maga ezoda mutat, hogy a' gyermek élt, lennie kellett”,* vagyis a törvényszék korábbi gyakorlata alapján nem minősíthették volna *„gyermek elűzésnek”* az esetet, de a bíróság nagyvonalúan eltekintett ettől a körülménytől.

Kungisz József esetében már két elkövetési tárgyat lehet meghatározni, mivel feltételezhetően „*felesége verése által született gyermekének*” a halálát okozta. Passzív alanyként az elkövető „*terhes feleségét*” jelölhetjük meg. A másik elkövetési tárgy, a magzat esetében viszont elképzelhető, hogy alkalmatlan tárgy volt, mert a bába „*az asszonyba a kérdéses ütés előtt jóval történt kenés alkalmával már mozdulatlanul találta a' gyermeket*”. Azonban az orvosi szakvéleményben ezzel szemben „*a magzatnak, a bába előadása szerint a szülés előtt már 3-4 nappal meg történt halálát*” találjuk, tehát nem biztos ez a körülmény.

Ugyancsak kettős elkövetési tárgya lenne a Babinszki-ügynek, hiszen „*terhes állapotjában*” végezték az állítólagos durva vizsgálatot Márián. Tormássi Lajos főorvos szerint a szemlét végző bába és seborvos „*szerentsétlenségére éppen egy buta, balga és hazug személy lévén a vizsgálata tárgya, ki mindenféle faggatások mellett is, titkolván 's tagadván terhes állapotját – melyet 8 hónapos magzatot hordván már méhében – bizonyosan és igen jól tudott is.*” A magzat viszont egészen biztosan alkalmatlan tárgynak minősíthető, mivel „*a midőn az említett személy 2 nap múlva már rothadásnak /:mi a nádrában tsak 7–10 's több napok múltával történhetik:/ indult magzatot szült, 's ugyan-ebből, valamint az elő vizsgálat alkalmával a hasban tapasztalt keménységből, melly úgy amint a' személy egyik vagy másik oldalára fordítottatott mindég ugyan azon oldalra lottyant, azt kell következtetni hogy a gyermek a nádrában már akkor is meg volt halva.*”

Elkövetési magatartás

Berczeli Katalin esetében az elkövetési magatartás meghatározása általában az eredményre utalással történt, de az esetleges elkövetési lehetőségeket is megtalálhatjuk. Az ügyész szerint a vádlott a magzatelhajtást „*kukoritza kapállásban való foglalatatoskodása, vagy – is inkább, abban való erőlködése alatt erőszakossan kiis eszközölvén*”. A helyi bírák levelében, amit később a species facti felirattal láttak el, szerepel a lehetséges erőszakos magatartás: „*ezen Abortust maga magának az méhének meg szorongattatása, ell kötése, vagy kenései által okozhatta.*” Varga Katalin tanú pedig azért tett bejelentést a titkolt terhességről, hogy Kata „*valamit ne igyon*” a magzat elűzésére.

Kerékjártó Anna és társai perében a magzatelhajtásra is hajlandó bábák elkövetési magatartásainak teljes tárházát megtaláljuk: „*szerekkel kenegette, és azon belsőkeppen is szinte olly füveket használtatott*” és „*valami ital adjon néked a' mely által gyermeket méhedből el üzettesen*”. A Csomós Mária elleni vád megváltozása arra épült, hogy Anna később maga vette kezébe a dolgot, az ezt firtató kihallgatói kérdésre így felelt: „*úgy nem ittam mint egy légy.*” A peranyagban előforduló többi kifejezés csak az eredményre utal.

Hohenau Anna ügyében is az elkövetési magatartás nyitott meghatározásával találkozhatunk, de előfordul utalás a csecsemőgyilkosság egyik tipikus

módjára, természetesen azzal a kitételrel, hogy ez biztosan nem következhetett be: *„hatalmában állott Kisdedet rejtelkedőleg azonnal megfojtani, de az orvos által is az terjesztetik elő, hogy a' már halva kivett Kisdeden semmi jelei a' fojtogatásnak, vagy egyéb erőszaknak láthatók nem voltak.”*

Kungisz József esetében az elkövetési magatartás teljesen egyértelmű, mivel őnmaga is elismerte és a tanúk is egybehangzóan állították, hogy *„viselő fele-ségét egy darab fával oldalba ütötte”*. A férfi olyan helyen és eszközzel fejtette ki a magatartást, amely alkalmas a feleség és a magzat sérülésének vagy veté-lésnek az előidézésére.

Babinszki Mária halálával kapcsolatban a vélelmezett szülés bizonyítására lefolytatott szemle során végzett tevékenység lehetett volna az elkövetési maga-tartás, ahogy ezt Babinszkiné elő is adta: *„több bábák először jól meg gyom-rozván [...] újra több ízben a' Vmegye Bába által meg kinoztatott [...] a' Vmegye Bábája durva bánása által meg kinoztatott,”* valamint halotti anya-könyvi kivonatban szerepel: *„bábák szilaj kenése”*. Ez a magatartás – a terhes nő hasának erőteljesebb kenése – általában alkalmas lenne a magzatelhajtásra. Itt nem az eredményre utalással történt a feltételezett elkövetési magatartás meghatározása, hanem egy konkrét cselekmény alkalmasságáról és az ebből következő eredményről folyt a vita a felek között.

Szituációs elemek (elkövetés helye, módja, eszköze)

A szituációs elemek közül az elkövetési helynek a cselekmény minősülése szempontjából Békés vármegyében nincsen jelentősége, csak két jogesetben találunk utalást az elkövetési magatartás kifejtésének helyére. Hoheanu Anna perében szerepelt, hogy *„kiürülés helyén, hol a' szülés történt”* követhette el a bűncselekményt. Babinszki Mária orvosi vizsgálata több helyen történt: *„haza hozatott, és itthon a' Város házánál 's Szolga Birói quartélynál”* nézték meg a bábák.

Az elkövetés módjára Berczeli Katalin perében két utalást találunk. Az ügyész hangsúlyozta, hogy a vádlott titokban vetélt el és próbálta eltüntetni a nyomokat: *„önnön egyedül maga a földbe alattomosan el takarni nem késett”*. Ez a titkolózás csak a történeti tényállás szempontjából érdekes, mivel utalhat az elkövető esetleges szándékára. A többször szereplő *„erőszakos”* kifejezés nem az elkövetés módja, hanem a szándékosság szinonimája.

Kerékjártó Anna ügyében a *„gyermekének tilos elűzése”* és a *„gyermekének erőszakos elűzésével”* kifejezések nem bírnak jelentőséggel a szokásjogi tényál-lás vonatkozásában, az előbbi a cselekmény büntetést érdemlő voltára, az utóbbi pedig a szándékosságra utal. A *„szereknek használatával beállandó elűzését”* és *„mit ittál a' gyermek el üzésére”* fordulatok sem tekinthetők szitu-ációs elemnek, mert ez az elkövetési magatartás részletes körülírása.

A Hohenau Anna elleni eljárás irataiban előforduló kifejezések sem tekint-hetők elkövetési módnak, csak az adott jogesetben bírnak jelentőséggel. Ilyen

például az, hogy „*épen nem kereste az alperes a' titkot, mely alá a' vétek örömet rejtezik*”. Az „*erőszakot az alperes nem használt*” és „*semmi jelei a' fojtogatásnak, vagy egyéb erőszaknak*” fordulatok magát a lehetséges elkövetési magatartást cáfolják.

Kungisz József esetében a sérülés okozásának a módja az ütés, de ez is az elkövetési magatartás körében marad, a cselekmény minősülése szempontjából nem értékelte a törvényszék.

A Babinszki-ügyben szerepel egy olyan kifejezés, amely elkövetési mód lehetne. A „*durva bánása által meg kinoztatott*” fordulatban a jelző lehetne az, ami a teljesen hétköznapi vizsgálatot esetlegesen bűncselekménnyé minősíti, de a tisztiorvos szakvéleménye szerint a bába „*csak könyedén vizsgálván meg*”, ez kizárt minden erőszakos behatást a terhes nőre.

Az elkövetés lehetséges eszközére nem tartalmaz utalást Berczeli Katalin és Hohenau Anna pere és a Babinszki Mária halálával kapcsolatos tisztí vizsgálat anyaga sem. Kerékjártó Anna és társai ügyében viszont többféle eszköz szóba került: „*ártatlan szerekkel kenegette, és azon belsőkeppen is szinte olly füveket használtatott*”, „*ivott bor [...] ha a borban elhajtó szer lett volna*”, „*valami ital által*”, „*bort ivott nálla [...] de abban semmi sem volt*”, „*kit meg kent Kinderbalsommal, hogy se ne ártson, sene használjon*”, „*Kenőtsel*”, „*nem kente meg egyébbel, mint egy kis vajjal*”. Már ebből a néhány kifejezésből is világosan látszik, hogy az eszközök alkalmatlanok voltak a vetélés előidézésére. A kenésre használt vaj viszont nem zárja ki, hogy a használata alkalmas legyen a magzatelhajtásra, mivel a kenésnél a hasra gyakorolt erős nyomás és dörögölés váltja ki az abortuszt, nem a bőrön keletkező sérülések megelőzésére szolgáló kenőcs.

Kungisz József esetében az elkövetés eszközének, az „*egy darab fával*” történt ütésnek a tényállás szempontjából jelentősége van, ez utal arra, hogy legalább eshetőlegesen szándéka kiterjedt a vetélésre.

Eredmény

Berczeli Katalin perében megtalálható az anya által végzett magzatelhajtás mindkét lehetséges eredménye. A „*magában meg ölte*” kifejezés a magzatnak az anyaméhben történő pusztulását jelenti, az „*egy még idejét nem ért Gyermekek elüzéséről*” és az „*el-szülte volna*” pedig a még önálló életre alkalmatlan magzat megszületését takarja. Mindenképpen a magzat pusztulása lesz a cselekmény eredménye.

Hasonló megfogalmazások szerepelnek Kerékjártó Anna és társai ellen folytatott eljárásban, talán csak változatosabbak a kifejezések: „*teher elenyésztetésére*”, „*gyermekének elmenését*” és „*gyermekének letevése*”.

Hohenau Anna ügyében az ítéletben szerepel a cselekmény eredménye: „*tökéletesen kifejlett kisdéd az elők sorából elköltözött*”. Ez a megfogalmazás egyértelműen utal arra a két tényre, amit a törvényszék figyelmen kívül hagyott.

Az újszülött életképes volt és élt a szüléskor, ebből következik, hogy nem a gyermek gyanús elűzésével kellett volna vádolni, hanem gyermekgyilkossággal.

Kungisz József cselekménye kapcsán két eredményt lehetne kimutatni, ha időben megtörténik az orvosi vizsgálat. Ezt Tormássi Lajos megyei főorvos így fogalmazta meg: „*midön az ütés történt, mind a terhes anya, mind pedig azután a halva lett gyermek annak rendi szerént orvosilag meg-visgáltattak volna: most már annyi hónapok múltával, midön az anya sérelmét régen kiheverte 's annak többé nyomát sem mutathatja, a gyermek pedig a föld gyomrában el-rothadott.*” A terhes asszony oldalára mért ütés eredménye lehet egyrészt a nő sérülése, másrészt a magzat pusztulása, azonban ezek már nem bizonyíthatóak. Az elkövetési magatartásból és a használt eszközökből lehet erre csak következtetni.

Babinszki Jánosné szerint a lányán a bábák által végrehajtott durva vizsgálatnak az eredménye, hogy Mária „*20 hetes gyermeket halva szült, mága is [...] soha egészséges nem vólt, tsakugyan abba a' bajba [...] esztendő múlva meghalálózott*”. A tisztifőorvos jelentése alapján eleve az elkövetési magatartás is kizárt, tehát nem lehetett ilyen eredménye Neubarth József és Ládáné eljárásának.

Okozati összefüggés

Láthatóan Békés vármegye törvényszékének a magzatelhajtással kapcsolatba hozható esetekben az elkövetési magatartás és az eredmény közötti okozati összefüggés bizonyítása jelentette a legnagyobb gondot. Egyik jogesetben sem sikerült a magzatelhajtást bizonyítani. Berczeli Katalin perében Stummer Imre védő fejtette ki ezt a legpontosabban: „*tettyének valósága ollyas Tanuk vallásaival támogadtatik, mellyekkel tsak mind az mutattatik bé hogy valóban a vasban álló terhes volt, s' hogy későbben azon terhétől meg szabadult légyen, de, hogy ő azon terhének szántsándékkal való el üzésére törekedett volna az sem szemmel látó Tanuk sem egyéb jelek a vagy környüállás által bé nem bizonyítódik.*” Ebből az következik, hogy a bekövetkezett eredménynek nem tudták olyan előzményét kimutatni, amely Berczeli Katalin olyan tevőleges magatartása lenne, vagy a magzat elhajtására irányult volna, vagyis megfelelné a gyermek vesztéssel szemben támasztott követelményeknek.

Kerékjártó Anna esetében a helyzet lényegesen összetettebb, erre utal Lengyel Géza védő is, amikor „*a' körülményeknek egymásból folyó következetes-ségit komolyan megvizsgálván,*” megállapítja, hogy „*fenyítő rendszerünknel, ugya gyakorlati szokásoknál fogva jól tudja védő, az okozat, 's nem az ok az, mi az illető bíróság eljárásához tartozik, – 's ott hol az okozat világos, felesleg az okot vizsgálni, a' vád alapja az okozat, t.i. az 1^{so} r. alperes által gyermekének tilos elűzése, sehogysem lévén bebizonyulva.*” Annánál mindenképpen kimutatható a szándékos magatartás a magzat elhajtására, a bábával megkenette magát, azonban a bábánál nem mutatható ki a szándék, csak úgy tett, mintha el akarná

hajtani a magzatot. Még véletlenül sem használ alkalmas eszközöket, „*hogy se ne ártson, sene használjon*”, vagyis Anna vonatkozásában alkalmatlan a kísérlet. Csomós Mária esetében pedig nincs kísérlet. A vád egyértelműen Anna későbbi tevékenységével kívánta összefüggésbe hozni a vetélést Klement Katalin megyei bába szakvéleményére alapozva. Tormássi Lajos viszont megcáfolta a bába jelentéséből levont következtetést: „*Abból hogy a' méhgyümölsöt, a bába frissnek és épnek találta, mindöszve is tsak annyit lehet következtetni; hogy a méhgyümöls nem hevert soká halva a méhben; hanem tsak kevésel születése előtt, vagy talán éppen az alatt szünt-meg élni; de semmi esetre sem lehet abból, annak erőszakkal vagy szántsándékosan okozott le tételét következtetni; a midőn száz meg száz esetekben ártatlanul le-teheti, 's le is teszi a terhes anya méhgyümölsét, így p. o. meg-rettenésnek, zöttyenésnek, igen erős hányásnak 's egyszersmind has-menésnek, bőv érvágásnak s. a. t. következtetésében, 's a méhgyümöls mindenkor frissnek és épnek találtatik.*” Tehát nem lehet az okra, vagyis a szándékos magatartásra következtetni, így nincs okozati összefüggés sem. Csomós Mária a vetélést egyenesen véletlennek nevezte: „*a fatum olly könnyen szabadította meg attol*”.

Hohenau Anna perében „*taglalat alá vevén azonban a' bíróság mindazon adatokat, melyek magát az esetet az alperes helyzetével, 's netaláni vétkes szándékával kapcsolatban hozhatnák*”, majd több okból is kizárták az okozati összefüggést. Mivel „*valódi állapotját, a' Közelgő szülést nem sejté, úgy más részről szorosan lélektanilag Következik ebből az is, hogyha eszméje nem volt félhetni a' gyermek szüléstől, oka sem lehetett gyermek vesztési bünt forralni, mit az előzvények ekként mutatnak.*” A vádlott felmentése érdekében még az érvelést is teljesen megfordították: „*ha valósággal halható volt a' gyermek sirás a' kiürülés helyéről, maga ezoda mutat, hogy a' gyermek élt, lennie kellett, 's hogy erőszakot az alperes nem használt, holott ha bünt táplál vala keblében, hatalmában állott Kisdedet rejtezkedőleg azonnal megfojtani, de az orvos által is az terjesztetik elő, hogy a' már halva kivett Kisdeden semmi jelei a' fojtogatásnak, vagy egyéb erőszaknak láthatók nem voltak.*” A sirás normális esetben az élve születést bizonyítja, amely alapján gyermekgyilkosságnak kellett volna minősíteni a cselekményt. Itt viszont az anya erőszakos magatartásának cáfolására használták ezt a körülményt.

Kungisz József ügyében a sedria megállapította, hogy „*mivel a' vasban állónak bünbeli tette minőségét leginkább azon körülmény határozná el hogy feleségének a' tanuk előadásai szerinti megverése okozta legyen é a született gyermeknek halálát*”, ezért külön orvosi szakvéleményt kért. Erre válaszolva Tormássi kifejtette, hogy „*ezen tárgyban bizonyos és el-határozott Orvosi ítéletet mondani tsak akkor lehetne, ha akkor midőn az ütés történt, mind a terhes anya, mind pedig azután a halva lett gyermek annak rendi szerént orvosilag meg-visgáltattak volna: most már annyi hónapok múltával, midőn az anya sérelmét régen kiheverte 's annak többé nyomát sem mutathatja, a gyermek pedig a föld gyomrában el-rothadott, azt ha valyon az ütésnek é vagy a nehéz*

munkávali meg-eröltetésnek kellessen a magzatnak, a bába előadása szerint szülés előtt már 3–4 nappal meg történt halálát tulajdonítani – többé orvosnak bizonyosan meg határozni telyjes lehetetlen.” Itt a szülést megelőző 3–4 napot határozta meg a főorvos a kenés időpontjául, az ítéletben viszont az szerepel, hogy „a' kérdéses ütés előtt jóval történt kenés alkalmával már mozdulatlan-nak találta a' gyermeket” a bába. Utóbbi esetben az okozati összefüggés kizárt, mert a magzat halála korábban következett be, mint az elkövető magatartása. A főorvosi jelentés azonban a kérdéses verés utánra helyezte a magzat pusztulását, és megjelölt egy másik lehetséges okot is: „a mosandó buzának hirtzolása már magába elegendő veszedelmére lehetett a terhes anyának: úgy a később követ-kezett oldalba ütés, bárha tsekély lett volna is, azon veszedelmet kétségen kívül tsak nevelhette.” Tehát az orvos rendelkezésére álló adatok alapján az ütés nem kizárólagos és egyedüli oka volt a vetülésnek.

Babinszki Mária halálával kapcsolatban lefolytatott tisztí vizsgálat két vo-natkozásban is kizárta az okozati összefüggést: „*Babinszky Máriának halálát a' bábák okozták volna egyáltaljában ki nem derülvén*”. A feltételezett elkövetési magatartás nem valósult meg, mivel a bába nem vizsgálta meg alaposan a nőt, másrészt feltételezhetően már nem élt a magzat, vagyis az elkövetési tárgy is alkalmatlan volt.

Tettességhez szükséges ismérvek (elkövetők)

Berczeli Katalin peréből teljesen világosan kiderül, hogy itt önálló tettesként csak a nő jöhet szóba, hiszen még az ítélet is azt hangsúlyozta, hogy egyedül volt a szülés időpontjában: „*el-szülte volna, azt önnön egyedül maga*”. Ezzel szemben felbujtói magatartást bárki kifejthetett volna, amint ez Lehoczky Lajos kihallgatáson elhangzott kérdéseiből kitűnik: „*ki oktatott arra hogy az gyerme-ket magadtól el üzzed*” és „*talán az adta néked a tanátsot, hogy veszítsed el a terhet.*”

Sokkal bonyolultabb viszont a kérdés Kerékjártó Anna és társai perében. A vádlevélben önálló tettesként csak Anna szerepel, Csomós Máriát „*bábai köte-lességét nem teljesítő, 's pénz zsaroló*” megjelöléssel illette az ügyész. Lengyel Márton a formális perben pontosan ki is fejtette, hogy azért nem lehet sem tet-tes, sem részes a magzatelhajtásban, mert „*noha a'béli kérése tellyesítettésére magát az 3^{ik} hajlónak szinlelé, arra mindazonáltal tettelegesen nem járult, mivel a' személyt ártatlan szerekkel kenegette, és azon belsőképpen is szinte olly fü-veket használtatott*”. A vád arra épült, hogy Anna a bába közreműködése nélkül „*maga tudja csak mi modon, vagy által?* – *gyermeke elűzését csak ugyan el is követte*”. Ennek ellenére több olyan utalás és megfogalmazás található a per-anyagban, amely társtettestséget feltételez. Ilyen például a bűntárs kifejezés többszöri előfordulása Lengyel Géza védő tollából: „*a' 2^{ik} rendűnek, ki előmozdító, kényszerítő, és a' 3^{ik} rendűnek ki a' szükséges szerek ki szolgáltatása esetében fő bűntárs leendett*”. Itt azonban a bűntárs szélesebb értelemben sze-

repel, nemcsak a társtettes, hanem a részesek is ide tartoznak. Csomós Mária vonatkozásában társtetességre utalnak azok a kifejezések, amelyek Paulányi és Anna felbujtói magatartásának bemutatására szolgálnak, de ez eredménytelen volt, szándék hiányában a bába nem lehet társtettes. A formális per elindítása-kor a törvényszéki jegyzőkönyvben az szerepel, hogy „*Kerékjártó Anna' 's [...] Paulányi Jánosnak, mint gyermek elűzése' vádjával terhelteknek*” az ügyében hoztak döntést. Itt egyértelmű, hogy még nem sikerült annyira tisztázni az ügyet, hogy pontosan megvádolják őket. Ezzel szemben figyelemre méltó, hogy a Királyi Tábla ítéletének kísérőlevele és maga az ítélet is „*gyermekvesztési büntettel vádolt alperesek ellen*” lefolytatott pert említett. Ennek alapján feltételezhető, hogy a Királyi Tábla szerint nem volt jelentősége az elkövetői minőségnek, ami igen archaikus vonása az ítélkezési gyakorlatnak.

Felbujtói magatartással csak Paulányit vádolta az ügyész, de csak a bába vonatkozásában: „*gyermeknek elenyésztetésére törekedvén, annak sikeres eszköz-lése végett az 3^{ik} rendűhez több ízben ment, azt annak teljesítésére jutalom ajánlása mellett, kérvén, unszolván*”. Anna is próbálta a bábát rávenni a mag-zatelhajtásra: „*a' teher elűzésére az első rendű által is meg kéretetvén, minek is noha a'béli kérése tellyesítettetésére magát az 3^{ik} hajlónak szinlelé*”. Lengyel Géza külön hangsúlyozta, hogy a férfi volt csak képes „*egy az 1^a rendű előtt idegen eszmét t. i. még az életmélküli kisdednek az 1^a rendű alperes méhibőli erőszakos elűzését, illetőleg annak meggyilkolását nyilvánítani*”. Ezt támasztja alá a nő vallomása is: „*Paulányi Cancelista beszélt reá, [...] mondotta, hogy már Csomós bába asszonyt meg kérte, hogy üzze el a gyermeket, és az nékie meg ígérte*”. Ténylegesen eredményes rábíró magatartást csak Paulányi János valósított meg Kerékjártó Anna vonatkozásában, ezt jelölte a sedria „*a' bűn elkövetésének mind két rendű alperesek által közösen forrali*” és „*vétkes törek-vésük*” fordulatokkal. Az ügyész Csomós Máriát nemcsak kötelelességzegéssel vádolta, hanem hogy „*azon feleletével: mindjárt tsinálók: az 1^a rendűnek szán-dékát mintegy elősegeleni, és kérésére reá állani látszott [...] szerekre az 1^a rendűtől több ízben nagyobb mennyiségű pénzt, és olyant érő jószágot kérni, és által venni mérészkedett, a' melynek meg adására annyival is inkább hajlott az 1^a rendű, mivel az által szándékanak tellyesítettését mind inkább remélette, várta*”. Ezzel Lengyel Márton szándékerősítő hatásának minősítette a bába eljárását, vagyis mai kifejezéssel pszichikai bűnsegélyt állapított meg. Ez a mai fogalmaik szerint nem valósulhatott volna meg, hiszen szándékosan lehet csak kifejeteni. Több kifejezés és megjegyzés utal a bába fizikai bűnsegédi magatartá-sára: „*semmi féle oly szert, mi a' gyermek elűzését eszközlette volna [...] nem adott*”, ami azonban szándék hiányában és a szerek alkalmatlansága miatt nem valósulhatott meg.

Hohenau Anna perében teljesen egyértelműen önálló tettesként csak őt vá-dolták, a jegyzőkönyvi bejegyzésekből nem derül ki, hogy esetleges felbujtót vagy bűnsegédet kerestek-e.

Kungisz József ügyében is kézenfekvő, hogy a jegyzőkönyv és az ítélet is az önálló tettesként történő elkövetést tartalmazza.

Babinszki Mária halálával kapcsolatban felmerülhetne a társtettség kérdése a járási bába és a seborvos durva vizsgálata miatt, azonban az elkövetési magatartás megtörténtét a főorvos kizárta, mivel Máriának „mind a' sebész, mind pedig a' bába által hanyagul történt megvizsgálása” állapítható meg.

Szubjektív tényállási elemek

Szándékosság

A Békés vármegyében előfordult magzatelhajtási jogeseteknek központi problémája a szándékosság. Berczeli Katalint azért fogták perbe, mert „*meg intetett az eránt, hogy [...] a nehéz munkától magát meg tartóztassa, mégis [...] erejét felyül haladó munkában foglalatoskodni [...] a tölle született fiú gyermekett [...] önnön egyedül maga a földbe alattomosan el takarni nem késett [...] terhének szántsándékos el üzésire törekedése felől igen gyanússá tette volna magát.*” Ezt tartalmazza a species facti is, ahol az erőszakos kifejezés takarja a szándékos elkövetést: „*magának erőszakos vagy leg alább gondatlanságból abortus okozván*”. Kata következetesen tagadta a vádat: „*Soha szándékomba nem volt hogy a gyermeket el üzzem magamtól.*” Stummer Imre pedig a bizonyítottság hiányára építette a védelmet: „*hogy ő azon terhének szántsándékkal való el üzésére törekedett volna az sem szemmel látó Tanuk sem egyéb jelek a vagy környüállás által bé nem bizonyítódik*”. Az ítélet szövegében eltéréseket figyelhetünk meg a jegyzőkönyvi fogalmazvány, a tisztázat és a formális perbe másolt határozat között. Az eredeti döntést tartalmazó fogalmazványból kihúztak néhány szót, amely a perköltség megfizetésében történő marasztalást indokolja. A fogalmazványban ez szerepel: „*fel adott tett szántsándékos el követése felől ellene a' gyanú fenn maradvá [...] meg fizetésiben meg marasztaltatik*”. Tehát a sedria megállapította, hogy „*terhét szántsándékkal kívánta magától el üzni, a perbeli Irományokból ki nem világosodna*”, vagyis nem bizonyítható a szándékosság, tehát felmentették, de teljesen szokatlan módon nem a házi pénztár fizette ki a tanúk költségeit.

Kerékjártó Annát terhének szándékos elűzésével vádolták, Paulányi János felbujtói magatartása is egyértelműen szándékos magatartás volt. A törvényszék nem tudott olyan elkövetési magatartást kimutatni, amely a magzat idő előtti világra jöttével kapcsolatba hozható, ezért kettejük „*tetté is válhatandott szándéka*” és „*vétkes törekvésük*” miatt marasztalta el őket. A szándék kifejezés itt vélhetően arra utal, hogy kísérleti stádiumba jutott a cselekmény, a vétkes jelző pedig szándékosságra utalhat. A bába ismeretlen védője is használta a szándék kifejezést hasonló jelentéstartalommal: „*az 1723.k 12. Törvény Czikkely tett dolgot, nem szándékot büntetett a fatumot pedig soha semmi törvény még*

eddig nem büntette”. Ebben a szövegkörnyezetben a szándék kísérletként értelmezhető, ráadásul a védő kimondott egy nagyon fontos jogelvet ezzel a kijelentéssel. A fátumra vonatkozó megjegyzés alapján egyértelmű, hogy a reformkori jogalkalmazók minden esetben vizsgálták a szubjektív tényállási elemek meglétét, és szükségképpen elemnek tekintették a szándékosság és a gondatlanság valamelyikét.

A Hohenau Anna elleni perben a bíróság egyik törekvése az volt, hogy lehetőleg kizárjanak minden szándékos vagy gondatlan elkövetési magatartást. Ez mutatkozik meg abban is, hogy a tisztifőorvostól szakvéleményt kértek arról, hogy a 23 éves nő tudatában volt-e terhességének. Azaz megvalósult-e a szándékosság vagy a gondatlanság tudati oldala, mivel a *„tények bűnös szándékig emelkedő, vagy csupán gondatlanságig terjedő fokozatát egyedül a' körülmény tisztába hozatala határozhatja meg*”. Tormássi Lajos azonban egyértelműen kizárta annak lehetőségét, hogy egy beszámítható nő ne tudjon a terhességéről. A sedria láthatólag tudomást sem vett erről, és megállapította, hogy ténybeli tévedés történt, tehát a tudati oldalon kizárták a szándékosságot: *„valódi állapotját, a' Közelgő szülést nem sejté, ugy más részről szorosan lélektanilag Következik ebből az is, hogyha eszméje nem volt félhetni a' gyermek szüléstől, oka sem lehetett gyermek vesztési bünt forralni, mit az előzvények ekként mutatnak*”. Megcáfolták az esetleges szándékosságot azon az alapon is, hogy nem viselkedett a nő úgy, ahogy a hasonló bűncselekményt elkövetők szoktak, látszólag nem titkolt semmit, még az árnyékszékre is elkísérték. Ezen kívül megállapították még a szüléskor fellépő tudatzavart is, nehogy bárkinek kétségei legyenek a császári tiszt leányának ártatlanságával kapcsolatban. Erre törvényszék gyakorlatában teljesen idegen, meglepően naiv érvelésre alapozva *„a vétke szándéknak kellőleg nem történt bizonyítása miatt [...] bár mennyire sajnálatos tényt csupán véletlen esetnek lehet tulajdonítani az alperes probák elégtelensége miatt a' vád sulya alól feloldoztatik.*”

Kungisz József esetében egyértelmű a feleség megverésének szándékossága, de a magzatelhajtásra irányuló szándék már problémásabb. A jegyzőkönyv több helyen hangsúlyozza, hogy az ütés nem lehetett kicsi, habár annak nagysága az azonnali orvosi vizsgálat elmaradása miatt már nem határozható meg pontosan. A férfi magatartását *„terhes feleségét egy darab fával kiméletlenül meg ütvén”* és *„feleségén terhes létre keményebb olly ütést követett el”* és *„viselő feleségét egy darab fával oldalba ütötte”* kifejezésekkel határozták meg. Fel sem merült, hogy ne lett volna tudatában felesége terhességének. Tudnia kellett az ütés esetleges következményeit, vagyis azt, hogy az eszköz és az ütés helye milyen következményekkel járhat. A jegyzőkönyvből kiderül, hogy a férj nem kívánta kifejezetten felesége vetélését. Egyszerűen nem törődött ezzel, vagyis belenyugodott.

A Babinszki-ügyben a szándékosság kérdése fel sem merült, Babinszki Jánosné sem állított ilyet.

Gondatlanság

Berczeli Katalin peranyagaiban csak a szentandrászi bírák feljelentő levelében szerepel, hogy „*magának erőszakos vagy leg alább gondatlanságból abortus okozván*” gyermeket szült. Más iratban fel sem merül a magzatelhajtás gondatlan okozása, nem vizsgálják a kérdést.

Kerékjártó Anna perében a bába fátumra történő hivatkozása elvileg a gondatlanságot is kizárná, de mivel senki sem tett említést a gondatlan elkövetésről, ezért csak a szándékosság meglétét tagadja. Az ítéletben előforduló „*vétkes törekvésük*” kifejezésben a vétkes nem jelentheti összefoglaló néven a gondatlanságot és a szándékosságot is, mivel a törekvés egyértelműen szándékot feltételez.

Hohenau Anna ügyében pontosan azért minősítették át a cselekményt magzatelhajtássá, hogy az anya gondatlan magatartását ne kelljen vizsgálni. Azt, hogy a nő tudata nem fogta át terheességét, azért fogadták el, mert nem kívánták az akarat-érzelmi oldalt vizsgálni.

Kungisz József cselekményével kapcsolatban nem került szóba a gondatlan elkövetés, a feleség elleni támadás egyértelműen szándékos volt, a magzatot érintő következményeket pedig egyértelműen látnia kellett.

Babinszki Mária halálával kapcsolatban merülhetett volna fel a gondatlan elkövetés lehetősége, de kifejezetten nem nyert megfogalmazást.

Motívum és célzat

Berczeli Katalin vonatkozásában felmerült egy lehetséges motívum, Lehoczky Lajos szerint azért akarta elhajtani a magzatot „*mivel Kozák József nem akarta el esmérni véled való közösülését*”. Ennek azonban csak a történeti tényállás szintjén van jelentősége.

Kerékjártó Anna perében fordultak elő olyan körülmények, amelyek motívumként is meghatározhatók lennének: „*a' közvélemény előtti erkölcsi halálát az 1^a rendűnek*” vagy „*vétkes szándokát tettleg kivigye, 's ez által a világ előtti erkölcsi megrovást kikerülje*” illetve „*a' 2^a rendűnek kényszerítő, 's a gyermeknek természetes megszületéséből eredő csufos, és el nem viselhető következményeknek fejtegetésével*”. A cselekmény minősítése szempontjából ezek nem bírnak jelentőséggel, inkább a történeti tényállás vonatkozásában érdekesek. A megfogalmazás alapján célzatként is értelmezhetők.

Csomós Mária szerint Kerékjártó Annánál „*nem házasság volt nálla a cél, hanem szabad személy kívánván lenni, hogy kaczerkódhasson tovább leánynak láthasson*”. Ennek a körülménynek szokásjogi tényállás meghatározásában nincsen szerepe, csak a vádlottak viszonyának megítélésénél játszhat szerepet.

Elhatárolási kérdések

Berczeli Katalin perében merült fel elhatárolási szempontként a magzat kora: „az elő terjesztett mutatóanyagokból fel nem derülne az, hogy a' tehernek el vesztéséből származott gyermek tökéletes idő Kort ért volna, annál fogva a' vasban álló személyt mint gyermeke gyilkosságát tekinteni nem lehetne; mint annak el vesztét eszközölő”. Az ügyész álláspontja szerint csak a teljesen kifejlett magzat ellen követhető el gyermekgyilkosság, ha kétség merül fel, akkor magzatelhajtásnak kell minősíteni az esetet. Ennek ismeretében különösen érdekes, hogy a sedria 17 évvel később nem foglalkozott ezzel a kérdéssel, pontosabban a teljesen nyilvánvaló tények ellenére magzatelhajtásnak minősítette Hohenau Anna bűncselekményét.

A magzatelhajtás „szokásjogi tényállása” Békés vármegyében

Békés vármegye törvényszékén előfordult jogesetek alapján meg lehet határozni a magzatelhajtás helyben érvényesülő „szokásjogi tényállását”. A magzatelhajtás jogi tárgya elsősorban a magzat élete, egészsége, az anya beleegyezése nélküli cselekménynél a terhes nő egészsége és élete, valamint az államnak a polgárához való joga. A magzatelhajtás elkövetési tárgya nem életrevaló (nem teljes kort ért, idétlen) életjelenségeket mutató (mozgó, élő) magzat. Amennyiben teljesen kifejlett a magzat, akkor gyermekgyilkosság valósul meg, ha nem mutat életjelenséget, akkor alkalmatlan tárgyon követték el. Elkövetési magatartása elűzés, elhajtás vagy elvesztés, tehát nyitott tényállás, csak az eredményre utal, kizárólag tevással követhető el, mulasztásos változata kizárt. A cselekmény eredménye a magzat méhben történő halála, vagy életképtelen állapotban a külvilágba jutás miatti pusztulása. Eredménye lehet a terhes nő sérülése is, erre az elkövető gondatlansága és szándéka egyaránt kiterjedhet. A magzatelhajtás miatt bekövetkezett halálos eredményre viszont csak a tettes gondatlansága terjedhet ki, ha a szándéka is bizonyítható, akkor már gyilkosság állapítható meg. A felhasznált eszközöknek, az elkövetés módjának, helyének és idejének nincs jelentősége. Nem szükséges az elkövetéshez személyes kvalifikáltság, a cselekmény tettese és részese bárki lehet. Kizárólag szándékosan követhető el, általában egyenes szándékkal, de eshetőlegesen szándék is elképzelhető a terhes nő ellen elkövetett testi sértés esetén. Az esetleges gondatlanság nem bűncselekmény, a tényállásnak nincsen értékelhető motívuma vagy célzata.

A jogesetekben előforduló általános részi kérdések

Az elemzett jogesetek nem csak a magzatelhajtás „szokásjogi tényállásának” meghatározása szempontjából érdekesek, hanem számos olyan utalást, meg-

jegyzést is tartalmaznak, amelyek az adott bűncselekményen túlmutatóan általános részi problémákat is érintenek. A jogesetek kis száma miatt nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, viszont a békési sedria bírói gyakorlatához tájékozódási pontként szolgálnak.

Alapelvek

Természetesen nem lenne elvárható, hogy a szokásjogot alkalmazók speciális büntetőjogi alapelveket fogalmazzanak meg, azonban Paulányi János védekezésében rábukkanhatunk az egyik legfontosabb modern általános jogelvre, a törvény előtti egyenlőségre: „*tudván azt is, hogy a Hazai Törvény az illy esetekben szigoruan nem tekintve sem személyt, sem más körülállásokat, mindenkit egyformán sújt*”. Ez persze nem jelentette, hogy alkalmazott alapelv lett volna – gondoljunk csak Hohenau Anna esetére –, de legalább már a „nemesség védbásztáján” is megfogalmazást nyert.

Jogszabálytan

Jogszabálytani szempontból Berczeli Katalin és Kerékjártó Anna pere tartalmaz érdekes megállapításokat. A szokásjogi rendszerre utal Lengyel Géza Kerékjártó Anna védelmében, amikor kijelenti, hogy „*fenyítő rendszerünkél, ugya gyakorlati szokásnál fogva*” nem látja bizonyítottnak a vádat. Paulányi érvelésében a „*Hazai Törvény*” kettős értelmű lehet, valószínűleg a szokásjogot és a törvényi jogot illetve ezzel az összefoglaló elnevezéssel a vádlott. Ezt támasztja alá Lengyel Márton ügyész által használt formula is: „*terhük szándékos el üzői elleni büntetés neme az Honni Törvényben hijánzana, és ugyan azért, az olyanok megfenyítésük az 1723^{ik} esztendő 12^{ik} Czikkely rendeletétül, vagyis a' Birói itelettől fűgne*”, valamint „*az Honnyi Törvényünk, jelessen az 1723^{dik} esztébéli 12^{dik} czikely Birói Itélettől függő büntetéssel fenytetendő volna*”. Nagyon érdekes a hivatkozott jogszabály, amely Csomós Mária védelmében is szerepel: „*az 1723.k 12. Törvény Czikkely*”. Ez a törvényhely a korábban hűtlenségnek minősített tényállásokat vonta ki a nota infidelitatis köréből, itt tűnik fel például a vérfertőzésre a szabadságvesztés büntetése. Azonban nem szerepel sem a magzatelhajtás, sem a csecsemőgyilkosság a törvénycikkben. Feltehetően arról lehetett szó, hogy az 5. §-ban adott felhatalmazással élve – ha „*még másokat is hűtlenségieknek kellene kimondani*” – kiterjesztően értelmezték a szabályt. Tehát már az 1820-as évek közepén megjelent az igény, hogy jogszabályra alapítsák a vádat, de a jogforrási rendszer nem tudta követni ezt, így egy általános tartalmú törvényhelyet választottak.

Beszámítást kizáró okok

A jogesetekben előforduló bűncselekménytani kérdések közül csak a beszámítást kizáró okok vizsgálhatók.

Hohenau Anna perében két ilyen körülmény is felmerült, az egyik az orvosi szakvéleményben szereplő szüléskor fellépő tudatzavart: *„ha a szülő ép elméjétől 's érzésitől vagy tsak éppen akkor 's mulékonyan a rendkívül kinos fájdalmak következtében ájulás vagy eltsábulás vagy convulsiok által – vagy pedig fojtonosan és állandóul – mint őrült vagy tébolyodást – meg fosztatott volna”*. Ennek fenn álltát a bíróság minden vizsgálat nélkül meg is állapította: *„az irttak szerint épen az orvosi vélemény sarkán említett kivételi eset állott itt elő, mely az alperesnek a' szülés alatt kinzo fájdalmak okozta eszmélet nélküli létét futatja fel”*.

Kerékjártó Anna védője tett egy olyan kijelentést, amely akár a kényszer és fenyegetés címén beszámítást kizáró okként értelmezhető: *„az erkölcsi útról elvezetve, és elcsábítva lévén tetteinek kormányzója nem lehetett”*. Mivel sem ő, sem a vád nem érintette később ezt a kérdést, feltételezhető, hogy csak enyhítő körülménynek szánta, csak kissé érzelmesre sikerült.

Hoheanu Anna perében nemcsak a tudatzavart állapították meg, hanem ténybeli tévedést is. A bíróság szerint *„határozottan foglaltaik ugyanabban az orvosi tapasztalatokból merített azon általános szabály, hogy ép elméjű, tiszta ön tudattal 's ép érzékekkel bíró nőnek terhes állapotját a' szülés pillanatáig észre nem venni, vagy tudtán kívül szülni teljes lehetetlenség, de ha tekintetbe tekintetbe vétetik más részről, miként alperes előbb ismét havi tisztulás feladása fájdalmakban szenvedvén, azoknak a' szülési előfájdalmaktól különbözését nem tudhatta [...] az orvosi véleményben terhesség iránt kifejtett általános szabály külső szemléletileg szólva az alperesre nem alkalmazható [...] valódi állapotját, a' Közelgő szülést nem sejté”*. Tehát a bíróság teljesen figyelmen kívül hagyta Tormássi Lajos szakvéleményét, amelyben leszögezte: *„Ép és egészséges elméjű, tiszta ön tudattal, 's mind az öt ép érzékekkel bíró, 's azokat szabad akarat szerint, tzészerűleg használni is tudó, terhes nőszemélynek, terhességét egész a szülés pillanatáig nem tudni, – de még sokkal is inkább, szülni, a' nélkül hogy ő tudhatná, mi történik – ez teljes és tökéletes lehetetlenség.”* Hiába zárta ki a tévedés lehetőségét a megyei főorvos, a törvényszék ebben az esetben elfogadta, hogy a nő nem tudott a terhességről. Ez különösen akkor érdekes, ha összehasonlítjuk Berczeli Katalin esetével, ahol hiába védekezett azzal a lány, hogy *„koránt sem gondoltam, hogy viselős légyek”*. Hasonló megállapítást tett a főorvos a Babinszki-ügyben: *„terhes állapotját – melyet 8 hónapos magzatot hordván már méhében – bizonyosan és igen jól tudott”*, amelyet akkor elfogadott a bíróság. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a terhesség tényének nem tudását a bíróság nem tekintette tévedésnek. A nőnek, amennyiben más beszámítást kizáró ok, például gyengeelmélyűség nem állt fenn tudnia kellett az előrehaladott terhességről.

Stádiumtan

Stádiumtani szempontból a jogesetekben előforduló alkalmatlan kísérlet érdemel figyelmet. Kungisz József perében a bíróság kifejezetten megemlítette, hogy a magzatot a bába „*az asszonyba a' kérdéses ütés előtt jóval történt kenés alkalmával már mozdulatlanak találta a' gyermeket*”, tehát alkalmatlan volt az egyik elkövetési tárgy, alkalmatlan kísérlet történt. Ennek némileg ellentmond a főorvos szakvéleménye, de a törvényszék ítéletében enyhítő körülménynek tekintette.

Kerékjártó Anna és társai ellen folytatott eljárásban viszont nem az elkövetési tárgy, hanem az eszközök voltak alkalmatlanok. Abszolút alkalmatlan eszköz volt minden olyan szer, „*az ő általa praescribalandó orvosságok*”, amit beadott a bába Annának. A kenés viszont csak ebben az esetben nem volt alkalmas, hiszen Berczeli Katalin perében lehetséges elkövetési magatartásként szerepel. Ebből a két esetből is kitűnik, hogy a bíróság büntetést érdemlőnek tekintette az alkalmatlan kísérletet, a Kerékjártó Anna és Paulányi János elmarasztaló ítéletében megfogalmazottak szerint „*vétkes törekvésük*” miatt. Ez inkább a szubjektivista állásponthoz áll közelebb.

Elkövetők

Az elkövetők kérdéskörét vizsgálva kiderül, hogy Békés vármegye törvényszéke jól el tudta különíteni a felbujtó tevékenységét. Erre a legjobb példa Paulányi János magatartása: „*terhének elűzésére reá beszéllette – továbbá ő volt az ki a bábát az 1^a rendű terhének elvesztésére unszolta*”. A bűnsegédi és a társtettesi magatartások elhatárolása viszont nem olyan egyértelmű, de egyetlen jogesetből nem lehet megállapítani a sedria ilyen jellegű gyakorlatát. A Királyi Tábla ítélete viszont nem törődve a vármegyei bíróság határozatában foglaltakkal, egyértelműen társtettesként kezelte Kerékjártó Annát és társait.

Szankciórendszer

A szankciórendszernek csak néhány eleme vizsgálható, hiszen az öt jogesetből csak kettőben hoztak elmarasztaló ítéletet.

A büntetés céljára vonatkozó kifejezések csak három eljárásban merültek fel. Hohenau Anna perében „*a vétek felismerése, 's a' büntetésnek ehez méréséklése*” kitétel a cselekmény súlyával arányban álló büntetés követelményét fogalmazza meg. Hasonló Lengyel Márton álláspontja Kerékjártó és Paulányi vonatkozásában: „*az 1^a és 2^a rendű alpereseket elkövetett tettyükhöz mérséklett; az 3^a rendű érdemlett fenytítékre ítéltetni*”. A Csomós Máriára kért büntetés viszont inkább a megtorlást helyezi előtérbe. Ezt az igényt a sedria meg is fogalmazta Kerékjártóék ítéletében, tettük „*megtorlásául*” szabták ki a

büntetést. Az elrettentésnek a büntetési célok közötti feltűnésére Lengyel Mártonnak Berczeli Katalin perében előterjesztett vádjában szereplő „*vasban álló személyt példásabb büntetésre ítéltetni*” megfogalmazás utalhat.

Szabadságvesztés büntetést két elkövetővel szemben alkalmazott a törvényszék, Kungisz Józsefet „*eddig biörtönöztetése büntetésébe tudatván*” mellett még testi büntetésre ítélték. Az előzetes letartóztatásban töltött időt a rabtabella eltűnése miatt nem lehet meghatározni, nem érte el valószínűleg a fél évet. Kerékjártó Annának is a letartóztatásban töltött időt (7 nap) minősítették át büntetéssé.

Lengyel Mártonnak az 1723:12. törvénycikkre történő hivatkozásában szerepel a „*Bírói ítélettől fűgne*” kifejezés, ami elvileg bírói büntetést jelentene. A törvényhely korai keletkezése és az akkori szankciórendszer halálbüntetési központúsága miatt ez inkább egy negatív meghatározásnak tűnik, vagyis a halálbüntetésen kívül bármely büntetési nem értendő ez alatt.

A bírói büntetések közé sorolható a Kungisz ítéletében a „*bé hurczoltatása*” Paulányi ítéletében a „*fenyítő perbe fogattatása*” kifejezés. Ide tartozik még a Kungisz perében a feleségére és a bábára alkalmazott dorgálás is, de ők nem is voltak vádlottak.

Testi büntetés egy esetben fordult elő, Kungisz Józsefet ítélték 30 botra.

A büntetéskiszabási szempontok közül valószínűleg súlyosító körülményként értékelte a törvényszék Kungisz József ügyében az elkövetett cselekmény többszöri ismétlését: „*feleségén kegyetlenkedni gyakran szokott*”. Egyértelműen enyhítő körülménynek tekintették viszont a felesége ingerlő magatartását, valamint az alkalmatlan tárgyon elkövetett cselekményt: „*némi könnyebbségére szolgál az hogy eme kegyetlenkedésre sokszor felesége túlságos nyelvessége által ingereltetik, valamint a' bába asszony vallása – mi szerént az asszonyba a kérdéses ütés előtt joval történt kenés alkalmával már mozdulatlanak találta a' gyermeket*”. Enyhítő körülmény volt az alkalmatlan kísérlet Kerékjártó Anna és Paulányi János vonatkozásában is.

Összefoglalás

A dolgozat öt jogeset teljes körű anyagi jogi vizsgálatát foglalja magában, azért csak ötöt, mert a jogtörténeti reformkorban (1790–1847) ennyi fordult elő egy átlagos méretű vármegye törvényszékén. A korabeli publicisztika ismeretében lényegesen nagyobb mennyiségű jogesetre számíthatnánk. Ennek az eltérésnek három oka lehet, egyrészt a cselekmény jellegéből adódóan legtöbbször rejtve marad, a falusi közösségben senkinek sem érdeke, hogy kiderüljenek ezek az esetek. Másrészt magzatelhajtás nagyon nehezen bizonyítható, és ez néha találkozik a megyei egészségügyi személyzet hanyagságával is. A bábák nem tesznek időben feljelentés, a seborvosok nem végzik el a boncolást. Vélhetően hiába merült fel sok esetben a gyanú, legtöbbször el sem jutott a nyomozásig az

ügy. Harmadrészt a sajtó szerepének megváltozása említhető meg. A frissen kialakult politikai sajtó és a modern újságírók szenzációt láttak minden hasonló esetben, ezzel összefüggésben a romantikus életérzés és az emberbaráti szölamok hangoztatása is kicsit eltúlozta a valóságos helyzetet. Természetesen egy nagyon fontos társadalmi probléma volt, de a bírói gyakorlatban már egy igen ritka bűncselekményként jelent meg. Sajnos a 19. század első feléről még becslések sem állnak rendelkezésre, hogy mekkora volt a látencia.

Békés vármegye magzatelhajtással kapcsolatos reformkori joggyakorlatáról elmondható, hogy az adott körülmények között kifejezetten modern felfogás figyelhető meg. Ennél a megállapításnál természetesen figyelmen kívül kell hagyni Hohenau Anna esetét, ahol a bíróság magasabb szempontok által vezéreltetve mindenben eltért saját korábbi álláspontjától. Úgy tűnik, a napi gyakorlat sokkal pontosabban kimunkálta a magzatelhajtás tényállását, mint a korabeli szakirodalom, vagyis Szlemenics Pál és Vuchetich Mátyás. A békési bíróságban fel sem merült, hogy a „*gyermek vesztést*” gondatlanul is el lehet követni. Pontosan el tudták határolni a csecsemőgyilkosságtól az elkövetési tárgy alapján, valamint a pénzszerzési céllal elkövetett színlelt elhajtástól a szándék vizsgálatára alapozva. Világosan kitűnik, hogy a felbujtói magatartást el tudták különíteni a tettesi cselekménytől. Ezek a megállapítások viszont arra figyelmeztetnek, hogy alaposabban meg kell vizsgálni a bírósági praxist. Egyáltalán nem olyan biztos, hogy helytálló a szokásjogot konzervatív, elmaradott, fejlődésre képtelen, kaotikus jogesethalmaznak beállító megállapítás. Békés vármegye sedriája már 1826-ban hasonló álláspontot képviselt, mint Szokolay István 1848-ban vagy Pauler Tivadar a kiegyezés után. Természetesen mindez lehet a véletlen műve, azonban ez a véletlen is bizonyításra szorul.

SZILVIA BATÓ

ABTREIBUNG DER LEIBESFRUCHT VOR DEM
KOMITATSGERICHT DES KOMITATS BÉKÉS (1790–1847)

(Zusammenfassung)

Vor dem Jahre 1848 kann man das ungarische Strafrecht außer einigen zur Verfügung stehenden Handbüchern nur durch die Gerichtsbarkeit erschließen und analysieren. Es ist möglich, den „gewöhnheitsrechtlichen Tatbestand“ verschiedener Straftaten (z.B. Abtreibung der Leibesfrucht) aus der Gerichtspraxis nach der heutigen Tatbestandauffassung (Nagy – Tokaji) „rekonstruieren“. Obwohl sich nur fünf Abtreibungsfälle in den Gerichtsakten im Komitat Békés von dem Jahr 1790 bis zum 1847 befinden, können wir die Tatbestandselemente analysieren. Man kann bestimmen, dass die Auffassung des Komitatsgerichts moderner ist, als die der zeitgenössischen Literatur (z.B. Pál Szlemenics). Nach der Meinung des Komitatsgerichts ist Abtreibung der Leibesfrucht immer vorsätzlich, und sie konnten die Abtreibung zur Tötung eines Kindes bei der Geburt sehr präzise abgrenzen.